

m. yüksekliğe kadar çıkan sır altı tekniğinde yapılmış çiniler bulunmaktadır. Verev çizgilerin kesişmesiyle oluşan sekizgenler, aralarda küçük üçgenler, sekizgenlerin arasında stilize bitkisel desenler yer alır. Döşemeye yakın seviyede iç içe geçmiş dairelerden zengin bir kompozisyon oluşturulmuştur. Lâcivert, siyah ve firûzenin egemen olduğu çinilerin yerli bir atölyede imal edildiği düşünülmür (Sözen, *Dişarbakır'da Türk Mimarisi*, s. 50). Klasik İznik çinilerine göre desenleri farklı olup altıgen biçimleriyle de Osmanlı süsleme sanatında değişik bir örnek kabul edilir (Öney, s. 78-79).

Yapının dış görünümüne âhenk katan küfeki ve bazalt taşından almaşık duvar işçiliği Dişarbakır camilerinde görülen bir özelliktir. Çift renkli taşlarla oluşturulan bu hareketliliğin yanında yapının değişik yerlerinde taş kabartma dekorasyona rastlanmaktadır. Meselâ son cemaat yerinin avluya bakan yüzünde, kemer ara boşluklarında daireye yakın çokgen ve damla şekilli madalyonlar vardır. Aynı mekânın yan duvarlarının dış yüzündeki madalyonlar ise baklava biçimlidir. Son cemaat yeri pencerelerinin dışındaki alınlıklarında, sekizgenlerin kesişmesiyle oluşan dörtlü düğümlerin ortasında çiçek dekorlu kompozisyon yer alır. Son cemaat yerindeki kubelerin içi ve pandantifler kalem işi süslemelidir.

Minare kaidesinde satrançlı küfi yazılı bir pano bulunmakta, küp kısmının üst seviyesinde bir sıra halinde çini levhalardan oluşan kuşak dolanmaktadır. Pabuç kısmında kübik kaideden sekizgen gövde başlangıcına geçişi sağlayan üçgenler yer almakta, sekizgen kısımda ve gövdedeki panolarda lotus, palmet, rûmî ve hatâyî desenli bezemeler, zencerek çerçeveler görülmektedir. Bunun yanı sıra nesih hattıy-

Seyh Safâ Camii'nin pencere alınlıklarından biri

Seyh Safâ Camii'nin cümle kapısı üzerinde yer alan kitâbesi

la bazı âyetlerin bulunduğu kabartma yazı şeritleri mevcuttur. Yapının özellikle örtü sistemi ve kalem işleri 1955 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yenilenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Eviya Çelebi, *Seyahatname*, IV, 33; Basri Konar, *Dişarbakır Yıllığı*, Ankara 1936, III, 198; Bedri Günkut, *Dişarbakır Tarihi*, Dişarbakır 1937, s. 130; Gabriel, *Voyages*, s. 200; Kazım Baykal – Süleyman Savcı, *Dişarbakır*, Dişarbakır 1942, s. 74; Şevket Beysanoğlu, *Kısaltılmış Dişarbakır Tarihi ve Âbideleri*, İstanbul 1963, s. 128; a.mlf., *Anıtları ve Kitâbeleri ile Dişarbakır Tarihi*, Ankara 2003, II, 467-471; Adil Tekin, *Dişarbakır*, İstanbul 1971, s. 46; Metin Sözen, *Dişarbakır'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1971, s. 48- 51; a.mlf., *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi*, İstanbul 1981, s. 50- 56, şekil 4-5, rs. 22-28; Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976, s. 78- 79; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 200; Orhan Cezmi Tuncer, *Dişarbakır Camileri: Mukarnas, Geometri, Orantı*, Dişarbakır 1996, s. 85-90, 211-213, 306-307, 332; Hüsrev Tayla, *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları*, İstanbul 2007, II, 602, rs. 340; Hüdevendigar Akmaydalı, "Dişarbakır Merkez Safa (Parlı) Camii", *VD*, sy. 28 (2004), s. 141-156.

ENİS KARAKAYA

ŞEYH SAFFET EFENDİ

(bk. YETKİN, Mustafa Saffet).

ŞEYH SİNAN KÜLLİYESİ

Manisa'nın Alaşehir ilçesinde XV. yüzyıla ait külliye.

Alaşehir'de ilçenin güney kısmında yer alan külliye cami, tekke, kütüphane, türbe ve hazîre ile küçük bir yapılar topluluğu meydana getiriyordu. Günümüzde bu yapılardan sadece cami, türbe ve hazîrenin küçük bir parçası kalmıştır. Türbenin kitâbesinden caminin, Bursa'dan gelerek Alaşehir'e yerleşen Emîr Sultan'ın halifelerinden Şeyh Sinan Efendi (ö. 887/1482) tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Harim kapısı üzerinde bulunan sülüs kitâbe ise 1236 (1821) yılındaki onarıma aittir. Millî Mücadele yıllarında depo şeklinde kullanılan cami 1964'te esaslı bir onarım görmüş, 1969 depreminde harap olduktan sonra halk tarafından tamir ettirilerek ibadete açılmıştır.

Dikdörtgen planlı (23 × 20 m.) cami altı adet kubbe ile örtülü harim kısmı ile üç bölümlü, üstü üç kubbe ile örtülü bir son cemaat yerinden meydana gelmektedir ve dokuz kubbesiyle çok kubbeli ulucamiler karakterindedir. Harimin altı kubbesi, duvar pâyeleri ve ortada yer alan iki adet devşirme sütuna bağlanan kemerlerle taşınmaktadır. Kubbeler pandantiflidir ve dıştan sekizgen kasnaklara sahiptir. Harim kapısının iki yanında mahfilî bulunan cami altta ve üstte kuzey tarafı hariç bütün cephelerinde yer alan ikişer pencere ile aydınlanır. Gösterişsiz bir kapı ile geçilen son cemaat yerinin iki yanı kapalı olup kalın pâyeleri bağlayan üç kemerle kuzeyde dışa açılır. Minare son cemaat yerine kuzeydoğudan bitişiktir ve orijinal şekline uygun biçimde yenilenmiştir. Kare planlı bir kaideden gelişen bodur gövdeli minare tek şerefelidir. Caminin duvarları kesme taş ve tuğladan örülmüş, son cemaat yerinde devşirme mermer parçaları kullanılmıştır. Kuzey cephesinde geometrik desenli tuğla tezeyinat ve çatı hizasında iki sıra kirpi sacak görülür. Binanın içi oldukça sadedir. Harim kapısı gerçek künde-kârî olup yarım daire kesitli mihrabı çok sade dört sıra mukarnaslı kavsaraya sahiptir. Üzeri boyanmış olan ahşap minber kaliteli bir işçiliğe sahiptir. Minberin aynalıklarında geometrik şekiller ve yıldızlardan meydana gelen motifler vardır. Avlunun kuzeydoğu kısmında yer alan, dört sütun üzerine Bursa kemerlerine oturmuş dört yüzlü kırma bir çatısı, sekizgen biçimli deposu bulunan şadırvan son halini 1969 yılındaki tamirde almıştır.

Cami avlusunun kuzeybatı köşesindeki türbede Şeyh Sinan Efendi'ye ve beş yakınına ait sandukalar bulunmaktadır. Kapısı üzerinde görülen kaş kemerli alınlık içinde üç satırlık çok girift sülüs Arapça kitâbe yer alır. Kitâbede yapının bitiş tarihi "âhiri'l-Muharrem" 890 (16 Şubat 1485) diye verilmektedir. Esasen Şeyh Sinan 887'de (1482) vefat etmiştir. Buna rağmen İbrahim Gökçen yapıyı 870 (1465) yılına tarihlendirmektedir (*Sicillere Göre*, s. 28). Türbe 4 × 4 m. boyutlarında ve kare gövdelidir. Kubbesi çok basık, kasnağı sekizgen formudur. Geçişler Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. Türbenin giriş kısmı güney cephesinden taşkın yapılarak belirginleş-

Seyh Sinan Külliyesi – Alaşehir / Manisa

tirilmiştir. Derin bir eyvan izlenimi veren bu girişin iç kısmında iki yuvarlak niş, batı kenarında sivri kemerli bir pencere mevcuttur. Taş ve tuğladan inşa edilen türbe devşirme malzemelerin kullanıldığı görülmür. Orijinal olan ahşap kapı kanatları kakma tekniğinde yıldız, palmet ve rûmillerden meydana gelen süslemeye sahiptir.

Bu ufak külliyein yok olmuş yapılarından olan tekke camininin 50 m. kadar güneydoğusunda bulunuyordu. İçinde çok miktarda yazma eserin muhafaza edildiği kütüphanesi kalın duvarlar üzerine oturan tek kubbeli bir yapıydı. Erzurum Kadısı Mehmed Zihni Efendi kitaplarını buraya vakfetmişti. Yapı, içindeki kitaplarla birlikte 4 Eylül 1922 tarihindeki bir yangında yanmıştır. Tekke ve kütüphane binaları 1926'da yolun genişletilmesi için yıktırılmıştır. Camininin doğusundaki hazireden sadece 5 m²'lik bir kısım kalmıştır. Bu haziredeki mezar taşlarının bir kısmı yerindedir, bir kısmı da avlu duvarına yaslanmış haldedir. Bir mezar taşı ise musallâ olarak kullanılmıştır. Mezar taşlarında XVIII. yüzyıl motiflerinden oluşan ve kaliteli bir taş işçiliği gösteren kompozisyonlar görülmektedir. Bunların bir kısmında cami, evler, ağaçlar, vazo içinden çıkan karanfil ve zambak gibi çiçekler tasvir edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrahim Gökçen, *Sicillere Göre XVI. ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*, İstanbul 1946, s. 27-28; Recep Akıncı, *Eski Philadelphia: Bugünkü Alaşehir*, İzmir 1949, s. 103-105; R.

Anhegger, "Beiträge zur frühosmanischen Baugeschichte", *Zeki Velidi Toğan'a Armağan*, İstanbul 1950-55, s. 302; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 22-26, rs. 40-48; Gül Tunçel, *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları*, Ankara 1989, s. 106-108, 170-175, rs. 100-101, 178-181; M. Kemal Özergin, "Türkiye Kitabeleri", *STY*, IV (1971), s. 67-71, rs. II; Hüsamettin Aksu – Enis Karakaya, "Alaşehir Şeyh Sinan Efendi Külliyesi", *STAD*, sy. 12 (1993-94), s. 9-15.

ENİS KARAKAYA

ŞEYH ŞÂMİL

(1797-1871)

**Rus işgaline karşı direnişiyle tanınan
Dağıstanlı lider ve mücahid.**

Dağıstan'ın Gimri köyünde dünyaya geldi. Babası Avarlar'dan Muhammed, annesi Avar beylerinden Pîr Budak'ın kızı Bahu Mesedu'dur. Doğduğunda kendisine dedesi Ali'nin adı verildi. Ancak sürekli hasta olduğundan ad değiştirmenin iyi geleceğine dair geleneksel inancın etkisiyle ailesi adını Şâmîl (Şâmûîl, Şemûîl) olarak değiştirdi. Kısa bir süre sonra sağlığına kavuşan Şâmîl ilk eğitimini dayısından aldı. Ardından arkadaşı Molla Muhammed ile birlikte Harakinili Said ve ileride kayın-pederi olacak olan Nakşibendî şeyhi Cemâleddin Gazi-Kumukî'den dinî ilimleri tahsil etti ve yirmi yaşlarında ileri bir seviyeye ulaştı. Kuzey Kafkasya müslümanlarının XVIII. yüzyılın sonlarında Ruslar'a

karşı başlattıkları, Ruslar'ın müridizm, kendilerinin gazavât adını verdikleri direniş hareketi, bu hareketin lideri İmam Mansûr'un ölümünden sonra uzun yıllar liderden mahrum kalmıştı. Nakşibendî-Hâlidî şeyhi İsmâîl Şîrvânî'ye intisap ederek hilâfet aldıktan sonra 1823'te Dağıstan'a dönen Şeyh Şâmîl'in arkadaşı Molla Muhammed 1829'da gazavât hareketinin liderliğine seçildi ve Kafkasya halklarını Ruslar'a karşı cihada davet eden bir bildiri yayımlayarak hareketi yeniden başlattı. Şeyh Şâmîl imam ve gazi unvanıyla anılan Molla Muhammed'in en önemli yardımcısı oldu.

Molla Muhammed ve Şâmîl 1830'da Hunzak Kalesi'ni almaya teşebbüs ettilerse de başarı sağlayamadılar. Aynı yıl Hazar denizi sahilindeki Tarku'ya saldırdılar, ancak Rus kuvvetlerinin yetişmesi üzerine geri çekilmek zorunda kaldılar. Ertesi yıl Tarku'yu ele geçirip Derbend ve Kızılyar'ı kuşattılar. 1832'de Viladi Kafkas şehri önlerindeyken Ruslar'ın Çeçen ve Avar topraklarında ilerleyip Gimri'ye kadar gelmeleri üzerine Dağıstan'a döndüler. Yapılan savaşta Molla Muhammed şehid düşerken Şâmîl ağır yaralı olarak kurtuldu (20 Kasım 1832). Ruslar bu olaydan sonra Dağıstan'da direniş hareketinin sona erdiğini düşünürken Molla Muhammed'in yerine imam seçilen Hamza Bey (Hamzat Bek) mücadeleyi sürdürdü. Hamza Bey'in bir suikast sonucunda öldürülmesinin (19 Eylül 1834) ardından Şâmîl, Avar ulemâsı ve ileri gelenleri tarafından imam seçildi. Şâmîl, Hunzak'a yürüyerek Avaristan'ın tamamını kontrolü altına aldı. Kısa bir süre sonra Kuzey Dağıstan'daki Rus kuvvetlerinin yeni kumandanı General Lanskoj, Gimri köyünü tahrip etti. Ruslar Hunzak'a bir sefer düzenleyip Akuşa ve Girgil'i ele geçirdiler. Böylece Kuzey Kafkasya Rus hâkimiyetine girdi.

Şeyh Şâmîl, Dağıstan'da kendi varlığını güçlendirmeye çalıştı. Çeçenistan'da yeni

Şeyh Şâmîl